ANALÝZA SOUČASNÉHO STAVU POBYTOVÝCH SLUŽEB PRO SENIORY V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

Analysis of contemporary condition of institutional services provided for seniors in České Budějovice

12: 298–306, 2010
ISSN 1212-4117

Petra Zimmerlová¹, Lucie Kozlová², Šárka Kovárnová³, David Kostohryz³, Zdeňka Šachtová¹

¹Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta, katedra klinických oborů

²Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta, katedra sociální práce a sociální politiky

³Magistrát města České Budějovice, student DSP Zdravotně sociální fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích

Summary

The contribution presents results of a research examination focused on monitoring institutional services for seniors in the territory of the city České Budějovice. The main purpose of this research was mapping of needs of people at post-productive age in association with institutional services offered by the city České Budějovice. A further important aspect was a question concerning the extent of acquainting seniors with a possibility of the use of a new social financial contribution – contribution to the care. The project also includes the Prognosis of the need of institutional services, however, this part is not discussed in the present contribution.

The research was performed from April to September 2009. It was implemented quantitatively, through the mediation of information supplied by givers of the services and furthermore based on public available data, and by a method of the questionnaire examination. The proposal of the questionnaire and choice of respondents was based on generally known and published starting points. The research examination included total of 240 seniors over 65 years of age. This sample was chosen as statistically significant. Total of 231 questionnaires were processed.

The main target of the project presented was to process the analysis of institutional services for seniors in the territory of the city České Budějovice. Based on the data examined, it is possible to consider that the numbers of beds in institutions for seniors correspond with foreign models serving for prognosis of the need of beds in institutional facilities. Of course, the structure of seniors in terms of their degree of dependence is not quite the most suitable one. In accordance with modern European concepts, complex institutional services should provide the care for considerably dependent or quite dependent seniors who correspond to degrees III and IV. Seniors dependent within degrees I and II should only account for 10% of the clients in these institutions. A considerable percent proportion of seniors inquired had erroneous information concerning the purpose of the social financial contribution to the care.

It is obvious that the phenomenon of the population aging will furthermore call for continuous attention to suitably satisfy needs of seniors.

Key words: institutional services – financial contribution to the care – senior – social services – institutions for seniors

Souhrn

Príspevok prezentuje čtenářům výsledky výzkumného šetření, jehož obsahem byl monitoring pobytových služeb pro seniory na území města České Budějovice. Hlavním záměrem tohoto výzkumu bylo zmapovat potřeby lidí v postproduktivním věku v souvislosti s pobytovými službami, které město České Budějovice nabízí. Dalším důležitým aspektem bylo zjistit, do jaké míry jsou

senioři seznámeni s možností využití nové sociální dávky – příspěvku na péči. Součástí projektu je též Prognóza potřeby pobytových služeb, tuto část již příspěvek neobsahuje.

Výzkum probíhal od dubna do září roku 2009. Realizován byl kvantitativně, a to prostřednictvím informací sdělených poskytovateli služeb, dále pomocí veřejně dostupných údajů a metodou dotazníkového šetření. Návrh dotazníku a výběr respondentů vycházel z takových východisek, která jsou všeobecně známá a také byla publikována. Výzkumného šetření se zúčastnilo celkem 240 seniorů starších 65 let. Tento vzorek byl zvolen jako statisticky významný. Zpracováno bylo celkem 231 dotazníků.

Hlavním cílem předkládaného projektu bylo zpracovat analýzu pobytových služeb pro seniory na území města České Budějovice. Na základě zkoumaných dat lze konstatovat, že počet lůžek v zařízeních pro seniory koresponduje se zahraničními modely, které prognózuji potřeby lůžek v pobytových zařízeních. Ovšem složení seniorů z hlediska jejich stupně závislosti není zcela nejvhodnější. Dle moderních evropských koncepcí by měly komplexní pobytové služby poskytovat péči velmi nebo zcela závislým seniorům, což odpovídá stupni III a IV. Seniori závislí v I. a II. stupni by měli v těchto zařízeních tvořit pouze 10 % klientů. Dále podle tohoto šetření poměrně značné procento seniorů, kteří byli dotazováni, mělo mylné informace o tom, k jakému účelu je určena sociální dávka příspěvek na péči.

Je zřejmé, že fenomén stárnutí populace bude nadále vyžadovat kontinuální pozornost, aby potřeby seniorů byly vhodně uspokojovány.

Klíčová slova: pobytové služby – příspěvek na péči – senior – sociální služby – zařízení pro seniory

ÚVOD

Věková struktura obyvatelstva je jednou ze základních charakteristik každé populace a významně ovlivňuje většinu demograficko-sociálních i sociálně ekonomických jevů (Molek, 2009). V posledních letech dochází ve většině evropských zemí včetně České republiky k výraznému zvyšování počtu i podílu seniorů (osob 65+) v celkové populaci. Jde o tzv. demografické stárnutí, při kterém dochází ke změnám v populaci zejména vzhledem k reprodukci a aktivní ekonomické činnosti obyvatel (Klufová, 2008). Kvůli nízké porodnosti a dalším demografickým a úmrtnostním kohortám dochází víceméně k faktickému zvyšování počtu příslušníků starší generace. Dalším zásadním bodem, který přichází v úvahu, je celkové zlepšování úmrtnostních poměrů, a ve vlastním výsledku tudíž i k vlastnímu stárnutí seniorů (prodlužování očekávané doby dožití a také délky života ve stáří) (Čevela et al., 2010). Tato fakta jsou mezi odborníky známá od 80. let 20. století. Po roce 1990 však tato situace významně zasáhla ekonomické faktory a prognózy. V souvislosti s přechodem na tržní ekonomiku se jevílo zcela jasně, že není úplně ideální péči o občany potřebující ošetřování či pomoc nechat v původním nastavení. Z celé této koncep-

ce vznikl zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, který byl následně přijat (Průša, 2008a).

Současný stav

Přijetí této právní úpravy znamená především zásadní změnu ve financování a poskytování sociálních služeb. Zákon původní model, který byl nastaven, změnil a vytvořil prostředí pro jasnější a koncepčnější vymezení vztahy uživatelů a poskytovatelů sociálních služeb. Jednou z hlavních změn je vymezení vlastní odpovědnosti za řešení své situace. Možnost rozhodnout se sám, jaký typ služby bude nakoupen, a zůstat i s vyšším stupněm závislosti v domácím přirozeném prostředí, je ukázkou demokratického principu svobody (Průša, 2008a).

Ze zákona je velmi patrný důraz na respekt k základním lidským a občanským právům a lidské důstojnosti. Zákon jasně definuje a následně trvá na dodržování základních zásad při poskytování sociálních služeb.

Základní zásady jsou formulovány v § 2 zákona 108/2006 Sb., o sociálních službách, v platném znění, kde je uvedeno: „Každá osoba má nárok na bezplatné poskytnutí základního sociálního poradenství o možnostech řešení své nepříznivé sociální situace nebo jejího předchá-

zení. Rozsah a forma pomoci a podpory poskytnuté prostřednictvím sociálních služeb musí zachovávat lidskou důstojnost osob. Pomoc musí vycházet z individuálních potřeb osob, musí působit na osoby aktivně, podporovat rozvoj jejich samostatnosti, motivuje k takovým činnostem, které nevedou k dlouhodobému setrvání nebo prohlubování nepříznivé sociální situace, a posilovat jejich začleňování. Sociální služby musí být poskytovány v zájmu osob a v náležité kvalitě takovými způsoby, aby bylo vždy důsledně zajištěno dodržování lidských práv a základních svobod osob.“

Vedle uvedených charakteristik, které jsou základními principy systému, přinesl zákon č. 108/2006 Sb., v platném znění, rovněž několik koncepčních změn:

- příspěvek na péči, jenž je instrumentem k zabezpečení služeb v rozsahu, který odpovídá stupni závislosti;
- zákon stanovil zcela nové kategorie sociálních služeb;
- vztah mezi uživatelem a poskytovatelem je smluvní;
- veřejný závazek poskytovatele je provázán se systémem registrace;
- zákon nově stanoví předpoklady a podmínky pro výkon povolání sociálního pracovníka.

Příspěvek na péči

Největší změnou, kterou zákon o sociálních službách přinesl, je vznik nové sociální dávky – příspěvku na péči, která představuje zcela nový nástroj pro financování sociálních služeb (Průša, 2007). Jedná se o přísně účelovou dávku, která je výhradně určena k zajištění takových sociálních služeb, které uživatel dle stupně závislosti nezbytně potřebuje. Zákon č. 108/2006 Sb., v platném znění, uvádí: „Příspěvek na péči je poskytován těm osobám, které z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu potřebují při zajištění soběstačnosti a péči o vlastní osobu pomoc jiné fyzické osoby, a to v oblasti běžné denní péče o vlastní osobu a v soběstačnosti. Péči o vlastní osobu se rozumí především denní úkony, které se týkají zajištění či přijímání stravy, osobní hygieny, oblékání a pohybu. Soběstačností se rozumí úkony, které umožňují účastnit se sociálního života, tj. např. schopnost komunikovat, nakládat s penězi či předměty osobní potřeby, obstarat si osobní záležitosti, uvařit si, vyprat a uklidit.“

Příspěvek na péči obdrží osoba se sníženou soběstačností (toto snížení je vyjádřeno stupněm závislosti, viz tab. 1). Příspěvek pak musí být použit výhradně k nákupu služeb odborníků nebo k zaplacení služby rodinného pečovatele.

Tabulka 1 Výše příspěvku na péči dle stupně závislosti a věku

Stupeň závislosti	Výše příspěvku na péči (měsíčně)	
	Pro osobu mladší 18 let	Pro osobu starší 18 let
I. lehká závislost	3 000 Kč	2 000 Kč
II. středně těžká závislost	5 000 Kč	4 000 Kč
III. těžká závislost	9 000 Kč	8 000 Kč
IV. úplná závislost	12 000 Kč	12 000 Kč

Zdroj: zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, v platném znění

Posuzování péče o vlastní osobu a posuzování soběstačnosti pro účely stanovení stupně závislosti a tím následně i výši příspěvku řeší § 9 a § 10 zákona o sociálních službách a prováděcí vyhláška č. 505/2006 Sb. O přiznání příspěvku probíhá řízení, v němž na základě doporučení úřadu práce obecní úřad obce s rozšířenou působností rozhodne o jeho výši, případně o změně či odnětí příspěvku.

Pokud jde o seniorskou populaci, zákon č. 108/2006 Sb. dává možnost těmto občanům nakoupit služby v celém spektru.

Dle zákona č. 108/2006 Sb., v platném znění, jde o tyto sociální služby:

- osobní asistence;
- pečovatelská služba;
- tísňová péče;

- průvodcovské a předčitatelské služby;
- odlehčovací služby;
- centra denních služeb;
- denní stacionáře;
- sociální služby poskytované ve zdravotnických zařízeních ústavní péče;
- domovy se zvláštním režimem;
- týdenní stacionáře;
- domovy pro seniory.

Hlavním záměrem tohoto výzkumu bylo zmapovat potřeby lidí v seniorském věku v souvislosti s pobytovými službami, které město České Budějovice nabízí. Důležitým aspektem bylo také zjistit, do jaké míry jsou senioři seznámeni s možností využití nové sociální dávky – příspěvku na péči.

METODIKA

Výzkumné šetření probíhalo od dubna do září roku 2009 a bylo realizováno kvantitativní metodou. Návrh dotazníku a výběr respondentů vycházel z několika následujících východisek, která jsou všeobecně známá a byla publikována.

- Senioři jsou populace pomaleji reagující na změny a déle setrvávající na stereotypch.

- Stereotyp péče o starého člověka je roven pobytové službě.
- Znalost a informovanost o možnostech péče a využití příspěvku na péči je nízká.

Pobytové služby pro seniory ve městě České Budějovice byly zmapovány na základě veřejně dostupných údajů a informací sdělených samotnými poskytovateli služeb.

Charakteristika souboru

Výzkumný vzorek zastoupili senioři starší 65 let, kteří mají trvalý pobyt na území města České Budějovice. Z celkového počtu seniorů 14 905 byl vymezen statisticky významný vzorek, který obsahuje celkem 240 seniorů (dvojnásobek druhé odmocniny celkového počtu respondentů). Celkem bylo zpracováno 231 dotazníků.

VÝSLEDKY

Výsledky monitoringu pobytových služeb pro seniory v Českých Budějovicích

Na území města České Budějovice dle údajů ČSÚ žilo v roce 2008 (údaj k 31. 12. 2008) celkem 14 905 obyvatel ve věku 65 let a starších (tab. 2). Z celkového počtu obyvatel to je cca 14 %.

Tabulka 2 Vývoj počtu obyvatel v Českých Budějovicích v letech 2002–2008

Stav obyvatel k 31. 12. 2008	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
	96 986	95 245	94 622	94 653	94 747	95 071	94 935
v tomto věku:							
0–14	14 237	13 678	13 189	12 739	12 462	12 358	12 406
15–64	68 664	68 372	68 063	68 271	68 274	68 269	67 625
65+	13 085	13 195	13 370	13 643	14 011	14 444	14 905

Zdroj: ČSÚ, data o obcích, města, kraje, regiony 2008

Poskytovatelé pobytových služeb pro seniory na území Českých Budějovic:

- Domov pro seniory Máj České Budějovice nabízí celkovou kapacitu 127 lůžek.
- Domov pro seniory Hvízdal, jehož celková kapacita je 270 lůžek.
- CSS Staroměstská – domov pro seniory. Kapacita tohoto zařízení je 143 lůžek.

Celkový počet lůžek v pobytových zařízeních je 540. Podíl počtu obyvatel ve věku 65 plus a počtu lůžek je 27–35 obyvatel na 1 lůžko. Přepočet vychází z typů poskytovaných sociálních služeb (540 je absolutní počet lůžek) a počtu lůžek v sociální službě domov pro seniory, kterých je celkově 413.

Dalším klíčovým ukazatelem jsou počty žadatelů o přijetí do domova pro seniory. Vzhle-

dem ke změnám legislativy a s důrazem uspokojit žadatele dle nepřehlednějších kritérií je v současné době dle údajů dodaných poskytovateli služeb maximálně 2 % neuspokojených žadatelů. Za neuspokojené žadatele lze považovat ty, jejichž stav vyžaduje okamžité přijetí, např. jsou hospitalizováni apod. Tato dvě procenta zůstávají neuspokojena vzhledem ke speciálním požadavkům či genderové variabilitě struktury klientů. Uspokojení neakutních klientů je rámcově otázkou maximálně 4–6 měsíců, v případech hodných zvláštního zřetele jsou veškeré lhůty a termíny zkracovány na minimum.

Na základě dat získaných jak prostřednictvím veřejně dostupných údajů, tak přímým dotazováním lze konstatovat, že počet lůžek v zařízeních pro seniory odpovídá zahraničním modelům, které prognózuji potřeby lůžek v pobytových zařízeních (Průša, 2008b). Jako ne zcela optimální se jeví složení seniorů dle stupně

závislosti. Pokud budeme vycházet z moderních evropských koncepcí, měly by pobytové komplexní služby poskytovat péči zejména seniorům velmi nebo zcela závislým. To odpovídá závislosti ve III. a IV. stupni, kdy senioři se závislostí ve stupni I. a II. by měli tvořit maximálně 10 % klientů. Za problematické uživatele služby (fakticky mimo zákon) lze považovat i seniory, kteří čerpají službu bez přiznání příspěvku na péči (graf 1). Tito klienti však byli přijati do zařízení před účinností zákona č. 108/2006 Sb., kde vazba na závislost a nákup služby neexistovala. Dle informace poskytovatelů služeb se jejich počet rychle snižuje a u části z nich právě probíhalo řízení o přiznání příspěvku na péči. Dalším důvodem je transformace služeb, které se daly považovat za služby hotelového typu bez návaznosti na potřebu služeb zdravotních (penzion pro důchodce apod.).

Graf 1 Podíl klientů dle příspěvku na péči

Délka pobytu klientů je velmi variabilní a nelze ji standardně vyhodnotit. Faktory, které délku pobytu stávajících klientů ovlivňují, jsou:

- doba fungování zařízení;
- typ poskytovaných služeb v minulosti.

Z pohledu prognóz je důležitý počet volných míst v roce, na která jsou přijímáni noví klienti. I zde je velká diverzita jak mezi zařízení-

mi, tak i v rámci jednotlivých zařízení. Lze však konstatovat, že dochází k obsazování 15–20 % míst v rámci zařízení. S tímto údajem nelze ovšem počítat jako s konstantním. Jeho variabilita je velmi vysoká.

Z hlediska věku a modelů stárnutí populace je zajímavá věková struktura klientů v domovech pro seniory (graf 2).

Graf 2 Věková skladba seniorů v domovech pro seniory v Českých Budějovicích

Z grafu je patrné, že nejvyšší procento seniorů je ve věkové kategorii 75+, což odpovídá faktu, že se výrazně zvyšuje počet seniorů star-

ších 75 let, kteří jsou závislí na pomoci a péči jiných osob.

Výsledky dotazníkového šetření

Graf 3 Věk respondentů

Více než polovinu respondentů zastoupili senioři ve věkovém rozpětí 65–74 let (graf 3). Respondenti jsou zde členěni dle standardního

rozdělení sénia: 65+ rané stáří, 75+ pravé stáří, 85 a více dlouhověkost.

Graf 4 Hodnocení zdravotního stavu

Graf 4 zobrazuje subjektivní pohled na vlastní zdravotní stav. Větší část respondentů jej hodnotí pozitivně vzhledem k dané škále možností.

Graf 5 Kdo by měl o seniora pečovat dle respondentů

Z grafu je zřejmé, že nejčastěji by seniory v případě závislosti uvažovali o sociální službě.

Graf 6 Víte, co je příspěvek na péči?

Z grafu jasně vyplývá vysoká neznalost správného využití příspěvku na péči dotazovaných respondentů.

Graf 7 Co poskytuje pečovatelská služba?

Z grafu vyplývá, že necelá polovina respondentů má rámcově reálnou představu o šíři poskytovaných služeb v rámci pečovatelské služby.

DISKUSE K VÝSLEDKŮM DOTAZNÍKOVÉHO ŠETŘENÍ

Z vyhodnocení dotazníkového šetření lze usuzovat, že seniori v Českých Budějovicích jsou dle vlastního hodnocení v relativně dobrém zdravotním stavu a zvládají péči o sebe samostatně nebo s pomocí blízkých osob. Pokud by měli volit sociální službu, za alarmující lze považovat poměrně nízký předpoklad zapojení rodiny. Tento fakt lze dát do souvislosti s neznalostí

využití příspěvku na péči. Poměrně vysoké procento seniorů-respondentů nevědělo, k čemu je dávka určena nebo o této dávce měli seniori mylnou informaci. Toto zjištění koresponduje také s faktem, na který upozorňují centrální data. Potvrdila se i vžitá nesprávná definice a praxe, kdy je pečovatelská služba vnímána zejména jako donáška obědů. Návratnost příspěvku na péči do systému sociálních služeb je neadekvátní. Odpovídá variantě nesprávného využití příspěvku. Dalším faktorem může být i změna ve struktuře rodiny. Zde se především projevuje problematika vyšší geografické prokmity rodin. Dle autorů lze za osamocení seniora považovat člověka ve věku 65+, který

žije dál než 50 km od rodinných příslušníků (nejčastěji dětí). Počet rodin žijících mezikontinentálně by mohl být v roce 2025 cca až 15% (Sýkorová, 2004).

ZÁVĚR

Jako zásadní hledisko autoři doporučují reflektovat výsledky dotazníkového šetření. Z něj jednoznačně vyplynulo několik faktorů:

1. Nutnost informovat cílovou populaci o příspěvku na péči jako o dávce na nákup služeb.
2. Zvýšit a medializovat fakt, že senioři s akutní potřebou péče v zařízení, splňující podmínky pro přijetí, jsou přijímáni kontinuálně. Čekací doby těchto klientů nejsou několikaleté.
3. Zvýšit informovanost (pozn.: služby v požadované podobě musí být nejdříve dostupné) o terénních sociálních službách a případně investovat do jejich rozvoje.

LITERATURA

- ČEVELA, R., ČELEDOVÁ, L., ZVONÍKOVÁ, A.: *Posudkové lékařství, Vybrané kapitoly*, Praha: Grada, 2010.
- KLUFOVÁ, R.: *Základy demografie*. České Budějovice: Ekonomická fakulta Jihočeské univerzity, 2008.
- MOLEK, J.: *Marketing sociálních služeb*. Praha: VÚPSV, 2009.
- PRŮŠA, L.: *Ekonomie sociálních služeb*. Praha: ASPI, 2007.
- PRŮŠA, L.: *Efektivnost sociálních služeb: vybrané prvky a aspekty*. Praha: VÚPSV, 2008a.
- PRŮŠA, L.: *Sociální služby – srovnání ČR a EU*. Praha: Centrum sociálních služeb, 2008b.
- SÝKOROVÁ, D.: *Autonomie ve stáří. Kapitoly z gerontologie*. Praha: SLON, 2004.
- Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, v platném znění.

Petra Zimmerlová et al.
zimmerlo@zsf.jcu.cz